

zelfmoord en de economische crisis

Koenraad Matthijs

SITUERING VAN DE PROBLEMATIEK

In 1978 werden in België meer dan 2.000 zelfmoorden (exact cijfer : 2.025) (1) officieel geregistreerd. Dat komt overeen met een zelfmoordratio (d.w.z. het relatieve cijfer of het aantal per 1.000.000 inwoners van 15 jaar en ouder) van 260. Zowel absoluut als relatief is dit een hoogtepunt voor de 20e eeuw.

In 1979 en 1980 wordt de opwaartse trend doorgezet. Zo blijkt uit tabel 1 dat er in 1980 een stijging is van de zelfmoordfrequentie met 7 % t.o.v. 1978. Deze recente periode kan echter niet geïsoleerd beschouwd worden. Tabel 1 (kolom 1) en de grafieken 1 en 1bis tonen aan dat deze trend de gedeeltelijke voortzetting is van een reeds vroeger ingezette opwaartse beweging. Nochtans blijkt de periode 1977-1978 een breekpunt te zijn, in die zin dat de actuele toename veel groter is dan in het licht van de vroeger aanwezige trend kan verwacht worden. Op grond van de tendens gedurende de periode 1965-74 kan namelijk een jaarlijkse toename van 15 zelfmoorden verwacht worden. De waargenomen aantallen liggen echter veel hoger.

Tabel 1
*(Gemiddeld) aantal zelfmoorden per jaar 1.000.000 inwoners
in 6 West-Europese landen*

Jaren	België	Nederland	West-Duits-land	Frankrijk	Italië	Engeland + Wales
1945-49	145	73	164	131	58	105
1950-54	134	61	186	154	65	105
1955-59	142	64	188	166	(*)	116
1960-64	142	65	191	155	55	117
1965-69	150	68	206	154	53	98
1970	165	81	213	154	58	80
1971	154	83	209	154	60	81
1972	156	82	199	161	58	77
1973	149	87	208	155	57	78
1974	156	92	210	156	54	79
1975	162	89	209	158	52	75
1976	166	94	217	158	51	78
1977	189	92	227	165	56	80
1978	206	93	222	172	58	82
1979	216	99	(*)	184	(*)	85
1980	221	99	(*)	197	(*)	(*)

Bron : W.G.O. / Eigen berekeningen.

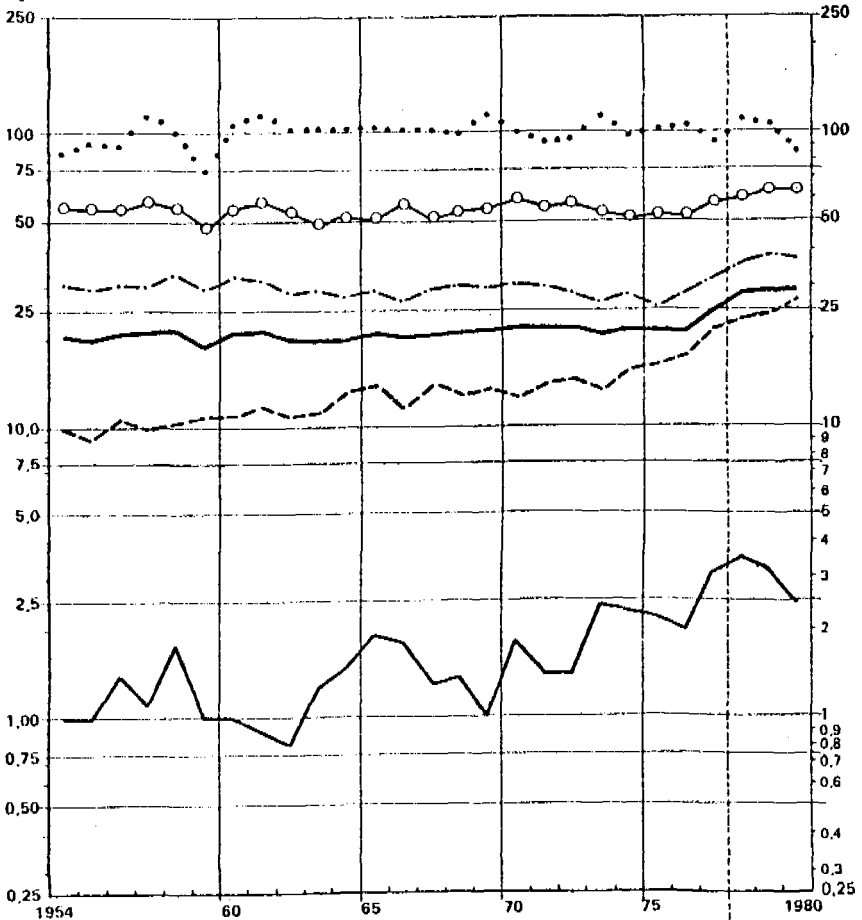
* Geen gegevens beschikbaar.

Grafiek 1

Aantal zelfmoorden per 100.000 inwoners (mannen)
voor een aantal leeftijdsgroepen (1954-1980)

Semi-log. schaal

———— TOTAAL
———— 0 - 19 jaar
- - - - 20 - 39 jaar

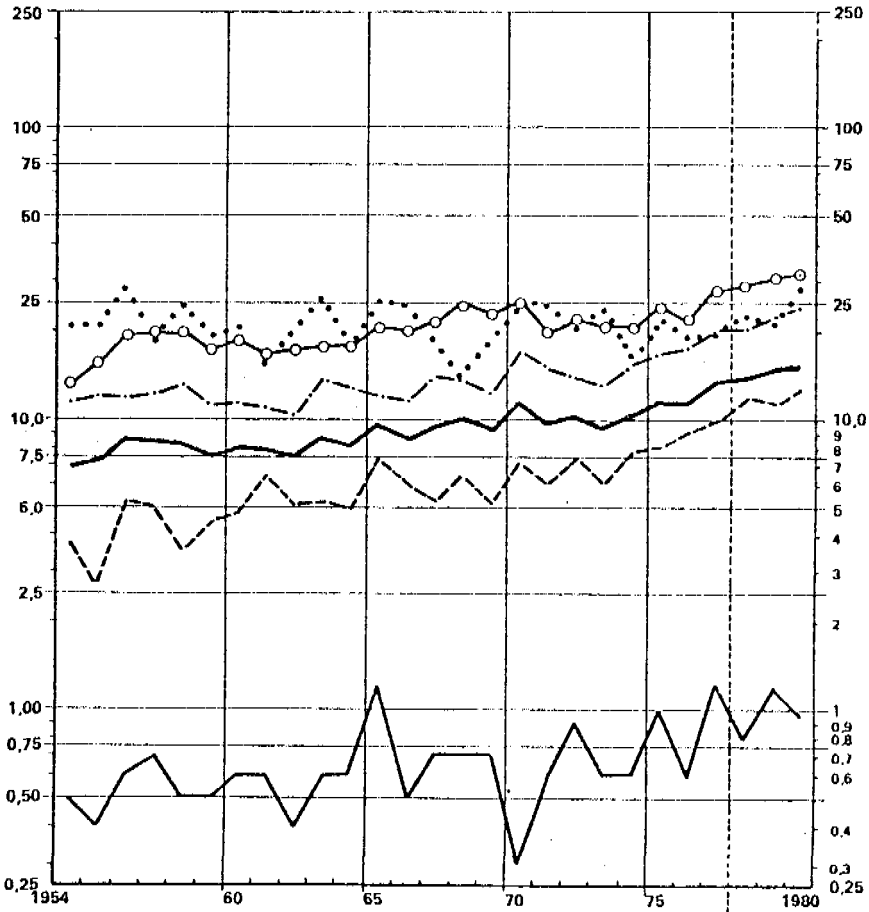
- · - · - 40 - 59 jaar
○ - ○ - ○ 60 - 79 jaar
· · · · · > 80 jaar

(1) 1978 tot 1980 : voorlopige cijfers

Grafiek 1bis

Aantal zelfmoorden per 100.000 inwoners (vrouwen)
voor een aantal leeftijdsgroepen (1954-1980)

Semi-log. schaal

- TOTAAL
- - - 0 - 19 jaar
- - - 20 - 39 jaar
- · - · 40 - 59 jaar
- - ○ - ○ 60 - 79 jaar
- · · · · ≥ 80 jaar

(1) 1978 tot 1980 : voorlopige cijfers

Een belangrijk gegeven is dat deze evolutie blijkbaar niet beperkt is tot de landelijke grenzen, maar integendeel kenmerkend is voor verscheidene West-Europese landen. Sommige tendenzen zijn echter moeilijker interpreteerbaar omdat nog geen actuele gegevens beschikbaar zijn (per 1.11.81). Ruwweg blijkt dat Frankrijk, en in mindere mate ook Nederland en West-Duitsland, analoge ontwikkelingen laten zien als België. Voor Italië blijkt dat er een toename is van de zelfmoordratio vanaf 1976; de score in 1978 (= 58) is echter niet hoger dan tijdens de periode 1970-72. Engeland en Wales tonen eveneens een toename vanaf 1975, doch de ratio in 1979 (= 85) ligt nog ruimschoots onder het gemiddelde van 1965-69. Vermeldenswaardig in deze context is dat Italië en Engeland precies ook de landen zijn met de laagste zelfmoordratio's.

Uiteraard dringt zich bij deze vaststelling de vraag op hoe dergelijke toename kan verklaard worden. Alhoewel voor een complex gedrag als zelfmoord een uni-causale verklaring weinig waarschijnlijk is, is men anno 1981 vlug geneigd te denken aan de algemene boeman van deze periode, nl. de economische crisis. De negatieve relatie tussen economische conjunctuur en zelfmoordratio is immers herhaaldelijk empirisch gedocumenteerd (Durkheim, 1897; Halbwachs, 1930; Dublin en Bunzel, 1933; Henry en Short, 1954; Kruijt, 1960; Dublin, 1963; Pierce, 1967), wat niet belet dat er fundamenteel verschillende beoordelingen zijn, wat betreft de modelmatige onderbouw, de sociologische duiding, de causale (volg)orde van variabelen, de conceptuele veralgemening.

De bedoeling van dit artikel is niet om via methodologisch gesofisticeerde maten en instrumenten de relatie tussen de economische conjunctuur en de zelfmoordratio verder uit te diepen. Dit zou een lange-termijn visie impliceren. Er zal daarentegen nagegaan worden hoe, voor de recente periode, de differentiële evolutie ligt voor een aantal groepen die kunnen ondertekend worden op categoriale en regionale gronden. Dit belet niet dat met het beschikbaar materiaal de vraag naar de functionele verhouding tussen de actuele economische crisis en de zelfmoordratio aan de orde kan worden gesteld. Deze problematiek is immers des te interessanter omdat ook andere verklaringsgronden voor de toename van het aantal zelfmoorden kunnen aangeduid worden. Zo stelt Dijkstra (1981) in een recente publicatie dat de vraag naar de toename van de zelfmoordratio kan herleid worden (althans gedeeltelijk) tot de vraag naar de toename van het aantal zelfmoordpogingen. Het aantal zelfmoordpogingen neemt immers toe en degenen met een voorgeschiedenis van niet-dodelijke suïcidaal gedrag hebben een grotere kans om uiteindelijk door zelfmoord om het leven te komen. Voor de toename van het aantal zelfmoordpogingen sinds de tweede wereldoorlog (een "epidemie" sinds 1975 – zeggen sommigen) verwijst Dijkstra naar het toenemend aantal individuen en groepen dat zelf-destructief gedrag aanwendt in hun sociale interactie als pressiemiddel omdat zij klaarblijkelijk niet de macht hebben om hun doelstellingen langs andere wegen te realiseren. Verder verwijst hij ook naar de toenemende instabiliteit van sociale relaties, de affectieve vervlakking, het verlies aansteun door gemeenschappelijke ideologieën, kortom een toestand die door Durkheim anomie wordt genoemd en waarvan een suïcidogene werking zou uitgaan.

De introductie door Dijkstra van een epidemiologische variabele in de relatie tussen anomie en zelfmoord is een onmiskenbaar pluspunt om de procesmatige dynamiek

tussen omgevingsvariabelen en gedrag te belichten. Toch stelt zich een belangrijk probleem : een aantal elementen uit de geformuleerde gedachtingang zijn empirisch moeilijk hard te maken. Verder zijn de implicaties van dit model niet altijd congruent met de feitelijke stand en gang van zaken. Een en ander zal in voorliggende tekst nader geadstrueerd worden.

DIFFERENTIELE EVOLUTIES

De evolutie naar geslacht

In tabel 2 en grafiek 2 wordt de recente evolutie van de zelfmoordratio cijfermatig en grafisch verder uitgediept naar geslacht. Hieruit blijkt dat de hoger gesignaleerde toename van de zelfmoordfrequentie zowel waarneembaar is voor mannen als voor vrouwen. De stijging in 1980 t.o.v. het gemiddelde van 1971-74 bedraagt voor vrouwen 63 % (resp. 58 % na standaardisering voor leeftijdsstructuur) en voor mannen 34 % (resp. 29 %). De toename is groter voor vrouwen dan voor mannen. Dit is een vermeldenswaardig fenomeen niet alleen omdat dit zo manifest is, maar ook omdat verschillende auteurs (Henry and Short, 1951 ; Dublin en Bunzel, 1933 ; Dublin, 1963) voor vroegere economische crises precies het omgekeerde signaleren : mannen zouden veel gevoeliger zijn voor de gevolgen van economische crises. Dit blijkt overigens ook uit de grafische voorstelling van de index-evolutie voor de jaren 30 (grafiek 2bis). Een belangrijk verschil tussen de actuele toestand en deze uit de 30-er jaren is voorts dat de toename nu meer uitgesproken is en dat er vooralsnog geen tekenen zijn die wijzen op een daling van de zelfmoordratio, daar waar deze daling vroeger reeds zichtbaar was vanaf 1933-34. Wel kan opgemerkt worden dat, althans wat de mannen betreft, er

Tabel 2

(Gemiddeld) aantal zelfmoorden per 1.000.000 (voor deel 2 van de tabel : van + 15 jaar) met indexen (1971-74 = 100) voor een aantal opeenvolgende jaren (België, 1971-80)

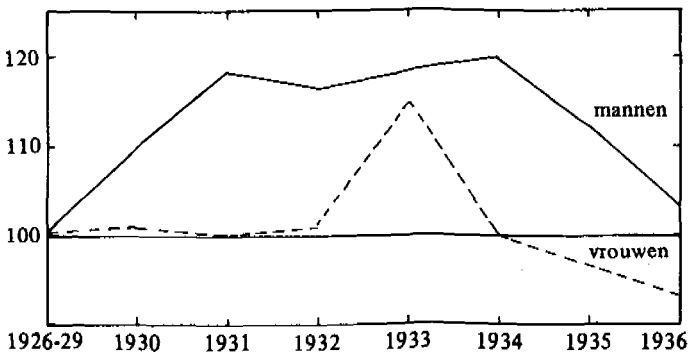
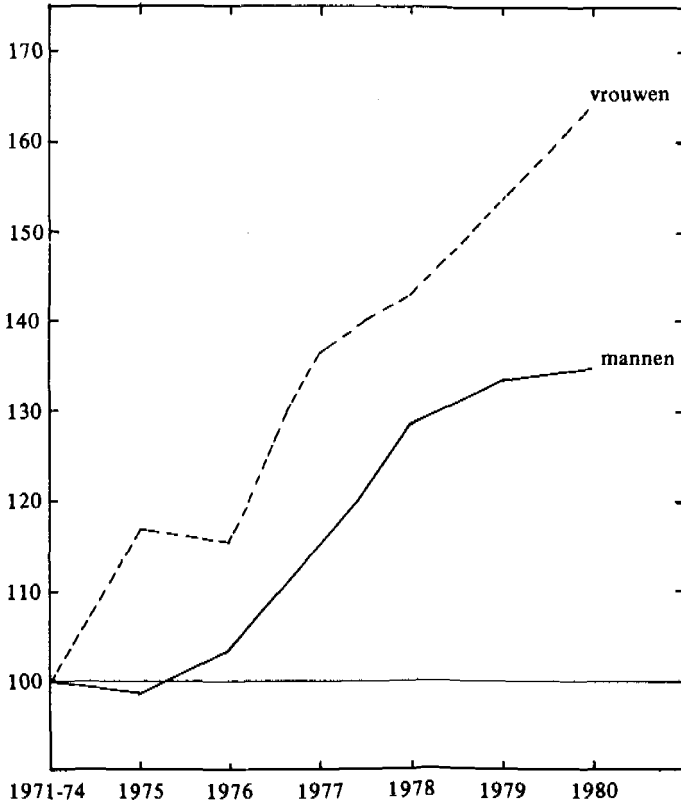
Jaren	Per 1.000.000 inwoners						Per 1.000.000 inwoners van + 15 jaar					
	Aantal			Index (1971-74 = 100)			Aantal			Index (1971-74 = 100)		
	Mannen	Vrouwen	Totaal	Mannen	Vrouwen	Totaal	Mannen	Vrouwen	Totaal	Mannen	Vrouwen	Totaal
1971-74	213	98	154	100	100	100	279	125	199	100	100	100
1975	211	115	162	99	117	105	273	146	208	98	117	104
1976	221	114	166	104	116	108	285	143	212	102	114	107
1977	247	133	189	116	136	123	320	168	242	115	134	122
1978	275	139	206	129	142	134	351	174	259	126	139	130
1979	284	151	216	133	154	140	360	188	271	129	150	136
1980	285	160	221	134	163	144	359	198	276	129	158	139

Bron : N.I.S. / Ministerie van Volksgezondheid en van het Gezin / Eigen berekeningen.

Grafiek 2 en 2bis

*Groeiïndices van de zelfmoordratio's (basis : 1971-74 resp. 1926-29)
voor mannen en vrouwen voor de actuele economische crisis en
de crisis uit de jaren '30*

sprake is van een zekere nivellering vanaf 1978-79. Voor vrouwen is deze tendens vooralsnog niet zichtbaar.

De evolutie naar leeftijd

Uit tabel 3 kan afgeleid worden dat de toename van de zelfmoordratio waarneembaar is voor bijna alle leeftijdsgroepen. Uitzonderingen zijn de categorieën van 15-19 jaar en 55-59, telkens voor mannen. De betekenis van de daling in de leeftijdsgroep 15-19 jaar mag niet overschat worden omdat hier waarschijnlijk toevalsfactoren in het geding zijn. Overigens betreft het hier een zeer zwakke daling. De daling in de leeftijdsgroep 55-59 heeft wellicht wel een reële betekenis en kan verband houden met een vervroeging van de "knik" in de evolutie van de zelfmoordratio naar leeftijd. Deze knik treedt tijdens de periode 1973-74 op in de leeftijdsgroep 60-64, een gegeven dat ook in andere landen is geobserveerd (Kruyt, 1975).

Tabel 3
*Gemiddelde zelfmoordratio (1973-74 en 1979-80)
voor een aantal opeenvolgende leeftijdsgroepen ;
evolutie uitgedrukt in groeiindices (België)*

	Man		Verhouding	Vrouw		
	Gemiddelde ratio 1973-74	Gemiddelde ratio 1979-80		Gemiddelde ratio 1973-74	Gemiddelde ratio 1979-80	Verhouding
- 15	—	7,8	onbepaald	—	2,0	onbepaald
15-19	92,5	83,6	0,90	24,1	35,8	1,49
20-24	122,8	200,5	1,63	47,7	69,8	1,46
25-29	137,8	253,5	1,84	79,6	106,1	1,33
30-34	149,2	272,9	1,83	69,4	136,6	1,97
35-39	188,7	330,8	1,75	83,6	174,4	2,09
40-44	237,6	327,2	1,38	89,5	186,3	2,08
45-49	229,7	395,9	1,72	123,8	211,5	1,71
50-54	273,3	405,5	1,48	179,9	264,4	1,47
55-59	411,6	383,8	0,93	199,4	288,4	1,45
60-64	400,9	520,7	1,30	178,8	283,6	1,59
65-69	548,8	598,7	1,09	232,4	308,9	1,33
70-74	597,6	696,8	1,17	200,8	313,2	1,56
75 +	871,9	892,4	1,02	213,6	297,9	1,39
Totaal	210,5	284,5	1,35	97,1	155,9	1,61

Bron : N.I.S. / Ministerie van Volksgezondheid en van het Gezin / Eigen berekeningen.

Een belangrijk verschil tussen de periodes 1973-74 en 1979-80 is de intrede van de leeftijdsgroep van - 15 jaar. In absolute aantallen komt dit neer op 13 zelfmoorden (11 mannen en 2 vrouwen) in 1979 en 5 zelfmoorden (4 mannen en 1 vrouw) in 1980 (2). Dit is een belangrijk gegeven omdat het wijst op een aantal interessante verschuivingen. In sommige landen bv. was het vroeger statistisch onmogelijk een sterfgeval van iemand beneden de 15 jaar te classificeren als zelfmoord. De recente evolutie van de zelfmoordratio bij kinderen en jongeren is niet zozeer kwantitatief

belangrijk (het betreft groepen met de laagste ratio terwijl ook de groeiindices laag tot middelmatig zijn) dan wel kwalitatief. Dat blijkt bv. uit de aandacht die aan suïcidaal gedrag van kinderen in de pers wordt besteed. De zedelijke uitzending op de Duitse TV (ZDF), inzake de antecedenten van de zelfmoord van Claus Wagner, "Tod eines Schüllers", kende één van de hoogste kijkcijfers van de laatste jaren. Ook in de geschreven pers is er ruime aandacht : De Standaard 26-12-1980 ("Steeds meer Amerikaanse kinderen plegen zelfmoord") ; Knack Magazine 29-4-1981 ("Zelfmoord : een plaag") ; De Standaard 22-4-1981 ("Zelfmoord tweede doodsoorzaak van kinderen in West-Duitsland") ; Panorama Magazine, 63 (1981) 20 ("Als mensen het niet meer zien zitten") ; La Libre Belgique, 17-9-1981 ("R.F.A. : Le nombre de suicides de jeunes a augmenté de 50 p.c. en dix ans), enz.

De aandacht die in de pers wordt geschonken aan zelfmoorden van kinderen en jongeren laat goed zichtbaar worden via welke dynamiek de sociale taboëring van suïcidaal gedrag verloopt en wijst met name goed de verschillende betekenis aan die aan (verschillen in) zelfmoordscores, door bepaalde groepen in de samenleving, wordt gegeven. Op het individueel niveau en vanuit het analytisch onderzoeksperspectief (zelfmoord als gedragsalternatief) is zelfmoord bij jongeren statistisch onbelangrijk, niet specifiek en a-typisch (althans in vergelijking met bv. een typische groep als de oudere mannen). Op maatschappelijk niveau daarentegen is de lage zelfmoordscore van de jongeren goed zichtbaar. De grote verbale interesse van de pers houdt dan wellicht verband met het gegeven dat "de samenleving" hier geconfronteerd wordt met haar eigen kritisch geweten. Verder is het bij zelfmoord van kinderen en jongeren moeilijk om de relationele, en dus de verantwoordelijke, component te verdoezelen. Vanuit dit standpunt dient de stelling van Maris (1981), nl. dat er een vorm van overaandacht is voor zelfmoord van jongeren (zie o.m. p. 42 en p. 334), gerelativeerd te worden. Statistische, frequentistische of kwantitatieve omvang loopt niet noodzakelijk parallel met de maatschappelijke, sociologische of kwalitatieve impact.

Uit tabel 3 kan afgeleid worden dat er een variatie is van de groeiindices van .90 tot 2.09. Op grond van de structuur van deze indices kunnen 4 categorieën worden onderscheiden :

1. groeiindex < 120 : daling of zeer zwakke toename
2. groeiindex 121-150 : zwakke toename
3. groeiindex 151-180 : sterke toename
4. groeiindex > 180 : zeer sterke toename

Voor wat betreft type 1 en 4 tekent zich een duidelijk profiel af. Het blijkt nl. dat in type 1 alleen indices van mannen voorkomen, en wel meer bepaald voor de oudere leeftijdsgroepen (55 en meer). Zoals hoger reeds opgemerkt is de aanwezigheid van de leeftijdsgroep 15-19 in dit type wellicht aan toevallige omstandigheden te wijten. In type 4 kunnen 2 groepen worden onderscheiden : vrouwen tussen 30 en 44 jaar en mannen tussen 25 en 34 jaar. Deze laatste groep kan overigens uitgebreid worden naar boven toe (groeiindex mannen 35-39 = 175 ; 45-49 = 172). De types 2 en 3 vertonen een meer gedifferentieerd en minder éénzinnig beeld met een tendens nochtans van hogere indices bij de vrouwen.

Concluderend en vereenvoudigend kan gesteld worden dat de sterkste toename van de zelfmoordfrequentie optreedt in de middelbare leeftijdsgroepen en dit zowel voor mannen als voor vrouwen. De toename in deze groepen is nochtans groter voor vrouwen dan voor mannen. Er zou kunnen geadviseerd worden dat deze groep, als potentieel economisch actieven, het meest getroffen wordt door de economische crisis. De categorie met de zwakste toename van de zelfmoordratio betreft in eerste orde de oudere mannen. Het is in de loop van het onderzoek niet geheel duidelijk geworden wat hiervoor een plausibele verklaringshypothese kan zijn. Er zou kunnen gedacht worden dat deze groep, geruggesteund door allerhande voorzieningen en verbeteringen van sociale positie en levensvoorwaarden, minder gevoelig is voor economische factoren. De afwezigheid van vrouwen in type 1-groep blijft dan echter een open vraag, een problematiek die door Kruyt (1975), vanuit een andere context, eveneens is gesignaleerd. Het lijkt aannemelijk dat deze evoluties moeten begrepen worden vanuit de totale sociale situatie en niet alleen vanuit de veranderende economische toestand (zie verder).

De relevantie van de toename van de zelfmoordfrequentie bij de middelbare leeftijdsgroepen kan ook nog op een andere, sociologisch relevante, wijze geformaliseerd worden. Centraal in de gedachtegang staat niet de verhouding van de zelfmoordfrequentie tot het (overeenkomstige) totale zelfmoordbestand, maar integendeel de verhouding tot de overeenkomstige doodsoorzaken spreiding en -evolutie van de betreffende groep. Vooral in de jongere leeftijdsgroepen, waar "de dood" erg emotionerend en problematisch ligt, is de sociale zichtbaarheid van de doodsoorzaak belangrijk. In het algemeen kan gesteld worden dat, andere elementen gelijk blijvend, de sociale zichtbaarheid van zelfmoord toeneemt wanneer de zelfmoordfrequentie, in verhouding tot andere doodsoorzaken, relatief stijgt.

Tabel 4 toont de rangorde van zelfmoord als doodsoorzaak t.o.v. andere doodsoorzaken. Daaruit blijkt dat voor 1977 zelfmoord bijna steeds (uitzondering 10-14 jaar en mannen 45-49 jaar) tot de 5 belangrijkste doodsoorzaken van de betreffende leeftijdsgroep behoort. Uiteraard is dit gegeven mede de resultante van evoluties van andere doodsoorzaken. Het belangrijkste punt is echter dat er een klaarblijkelijke toename is

Tabel 4

Rangnummer van zelfmoord als doodsoorzaak in het totale doodsoorzakenbestand, naar leeftijdsgroepen en geslacht (België, 1973 en 1977)

Leeftijd	Man		Vrouw		Totaal	
	1973	1977	1973	1977	1973	1977
10-14	—	6	—	10	—	9
15-19	3	3	7	4	4	3
20-24	3	3	5	3	4	3
25-29	3	2	4	3	4	2
30-34	5	2	4	2	5	1
35-39	7	2	6	4	7	2
40-44	6	5	6	3	7	5
45-49	8	6	8	5	8	5

Bron : N.I.S. / Statistiek van de Doodsoorzaken.

van de sociale zichtbaarheid van zelfmoord als doodsoorzaak. Dit zal voor de toekomst een aantal belangrijke vragen oproepen, niet zozeer naar de "oorzaken" van dit verschijnsel, maar wel naar de "gevolgen" hiervan (bv. het terugkoppelingseffect op de samenleving).

Uit tabel 4 blijkt dat de belangrijkste verschuiving (t.o.v. 1973) is gebeurd in de leeftijdsgroepen 25-29, 30-34 en 35-39. In deze groepen behoort zelfmoord tot de 3 belangrijkste doodsoorzaken. De onmiddellijke concurrenten zijn de ongevallen door motorvoertuigen en de kwaadaardige nieuwvormingen. Voor mannen en vrouwen samen is zelfmoord in de leeftijdsgroep 30-34 zelfs de belangrijkste doodsoorzaak. Ongeveer 1 op 5 (juist cijfer : 17,9 %) sterfgevallen is in deze groep te wijten aan zelfmoord.

De evolutie naar regio

In figuur 2 en 2bis worden de percentverschuivingen van 1977 t.o.v. gemiddelde van 1973-74) weergegeven van de zelfmoordratio's (gestandaardiseerd naar leeftijd van + 15 jaar van de 43 Belgische bestuurlijke arrondissementen. Teneinde hier enige zinvolle interpretatie mogelijk te maken worden in figuur 1 en 1bis de gemiddelde zelfmoordratio's (1973-74) weergegeven per arrondissement.

Uit de figuren 1 en 1bis kan de globale tendens worden afgeleid dat de zelfmoordratio in Wallonië (cijfermatig : zelfmoordratio = 250) hoger is dan in Vlaanderen (ratio = 161), terwijl Brussel-Hoofdstad een tussenliggende score (ratio = 227) heeft. Bij de mannen zijn er in Wallonië slechts 2 arrondissementen (Marche-en-Famenne en Virton) met een zelfmoordratio die kleiner is dan 200 per 1.000.000 inwoners (+ 15 jaar). In Vlaanderen zijn er 7 dergelijke arrondissementen. Voor vrouwen zijn dit resp. 5 en 10 arrondissementen. Verder kan nog worden opgemerkt dat alle arrondissementen met de hoogste zelfmoordratio zich in Wallonië situeren. In Vlaanderen is vooral de lage zelfmoordratio van Limburg opvallend. Aangezien dit niet het voorwerp uitmaakt van deze studie zal niet verder worden ingegaan op de regionale verschillen.

Wat figuur 2 en 2bis betreft kan in eerste orde opgemerkt worden dat de hoger gesignaleerde toename van de zelfmoordratio op landelijk niveau de resultante is van zeer heterogene evoluties. Deze evoluties zijn bovendien in grote mate geslachtsspecifiek. De hypothese die hoger reeds werd geformuleerd, nl. dat op landelijk niveau de zwakste toename waarneembaar is in landen met een lage zelfmoordratio, gaat nochtans niet op voor de Belgische arrondissementen. Dit blijkt niet alleen uit een vergelijking tussen figuur 1 (resp. 1bis) en figuur 2 (resp. 2bis) maar ook uit de negatieve zero-order correlatie-coëfficiënt tussen de zelfmoordratio in 1973/74 en de procentuele ratio-verandering van 1977 t.o.v. 1973-74. Deze coëfficiënt bedraagt voor mannen $r = -0,42$ en voor vrouwen $r = -0,46$.

Op grond van deze heterogene evoluties kan de vraag worden gesteld of de vroeger vastgestelde relatie (Matthijs, 1981) tussen enerzijds de zelfmoordindex en anderzijds een echtscheidings-, leeftijds- en inkomensindex in 1974-75 ook nog opgaat voor

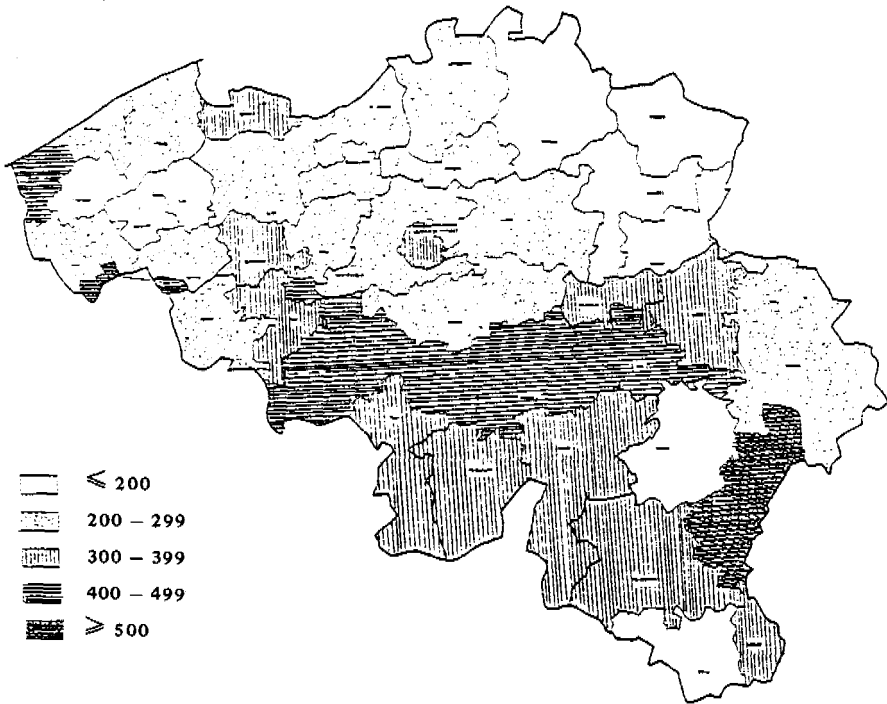

Fig. 1 – Gemiddeld aantal zelfmoorden per jaar per 1.000.000 inwoners van + 15 jaar (Belgische arrondissementen, mannen, 1973-74)

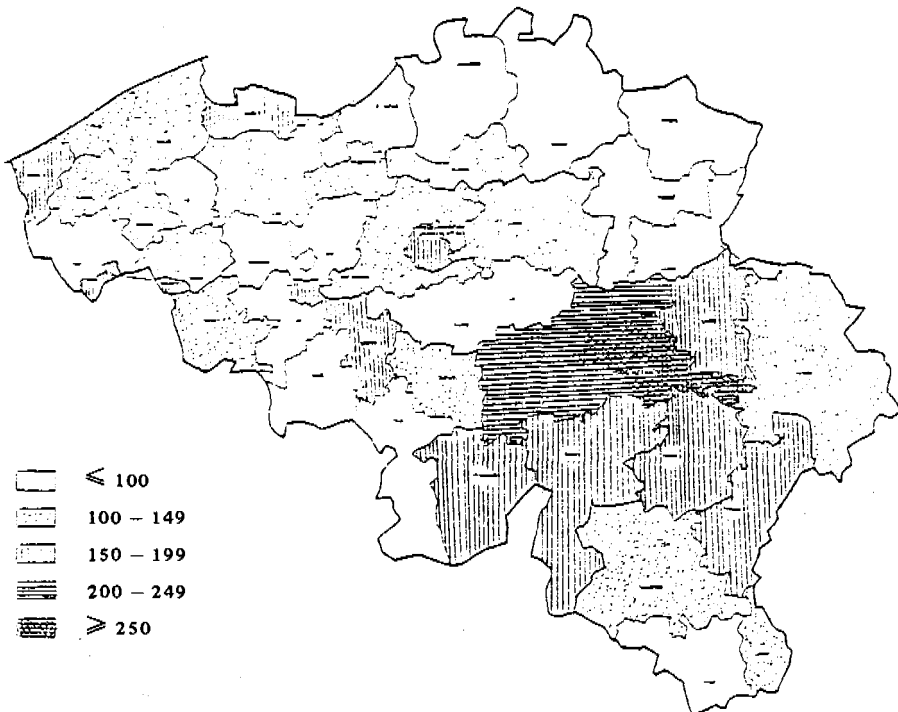
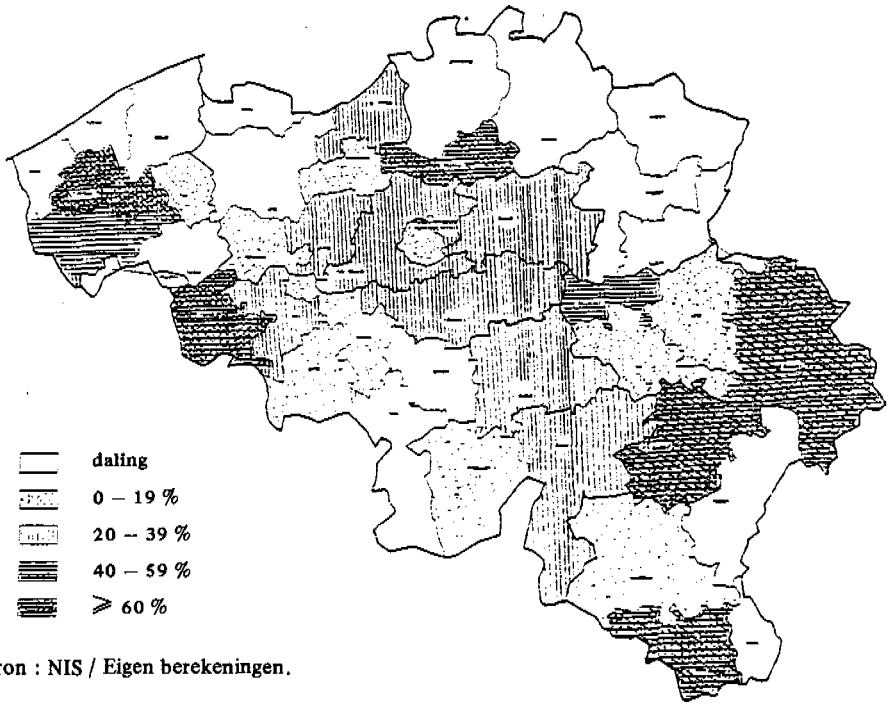
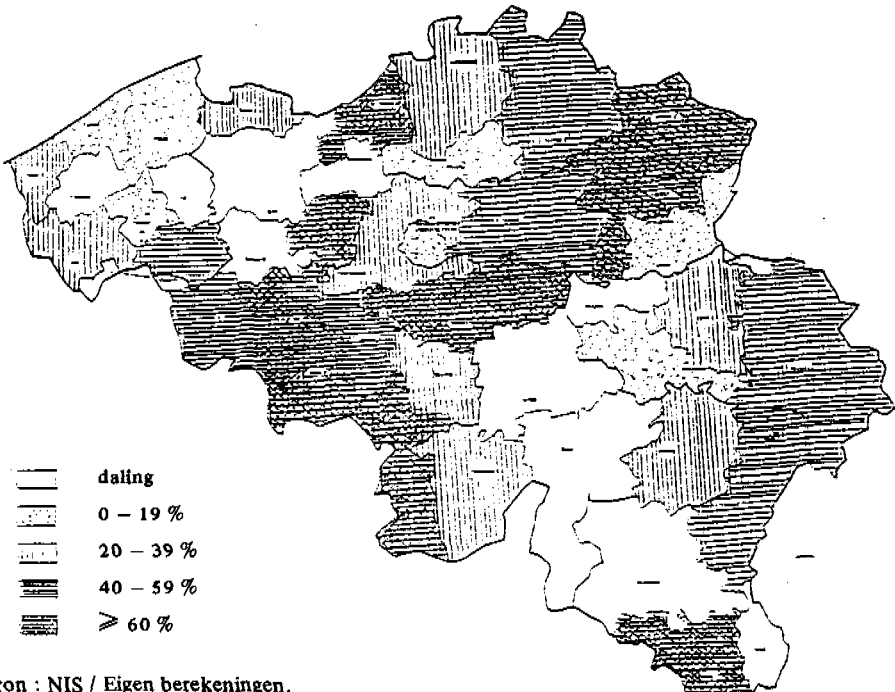

Fig. 1bis – Gemiddeld aantal zelfmoorden per jaar per 1.000.000 inwoners van + 15 jaar (Belgische arrondissementen, vrouwen, 1973-74)

Bron : NIS / Eigen berekeningen.

Fig. 2 – Percentveranderingen van de zelfmoordratio van mannen : 1977 t.o.v. 1973-74 (Belgische arrondissementen)

Bron : NIS / Eigen berekeningen.

Fig. 2bis – Percentveranderingen van de zelfmoordratio van vrouwen : 1977 t.o.v. 1973-74 (Belgische arrondissementen)

1977. Er zou immers kunnen geargumenteed worden dat de toename van de zelfmoordfrequentie dermate selectief loopt via aspecten van de economische crisis dat, mede gelet op de grootte van deze toename, nu variabelen zoals de werkloosheidsgraad en het % jongeren (d.w.z. - 25 jaar) t.o.v. het werklozenbestand, belangrijke verklaringsvariabelen zijn geworden. Daarom werd een multiple regressie-analyse uitgevoerd van de zelfmoordratio's van de 43 Belgische arrondissementen. In totaal werden 12 variabelen opgenomen in de analyse (3), waarbij nochtans alleen de 3 belangrijkste zullen gedetecteerd worden.

In tabel 5 en tabel 6 worden de resultaten weergegeven van de zero-order analyse, waarin de 3 onafhankelijke variabelen worden weerhouden waarvan na een eerste run

Tabel 5
*Matrix van Pearson product-moment
correlatie-coëfficiënten (mannen)*

	Z	Bv	Imed	E
Z	1,0000			
Bv	0,4683 ³	1,000		
Imed	-0,4613 ³	-0,3148 ¹	1,0000	
E	0,4421 ³	0,3889 ²	0,2074	1,0000

Z : zelfmoordratio.

Bv : bevolkingsveroudering.

Imed : mediaan inkomen.

E : echtscheidingsindex.

1. Statistisch significant op .05 niveau.

2. Statistisch significant op .01 niveau.

3. Statistisch significant op .001 niveau.

Tabel 6
*Matrix van Pearson product-moment
correlatie-coëfficiënten (vrouwen)*

	Z	Bv	P	E
Z	1,0000			
Bv	0,4057 ²	1,0000		
P	0,1767	0,1648	1,0000	
E	0,3448 ¹	0,5745 ³	-0,3710 ²	1,0000

Z : zelfmoordratio.

Bv : bevolkingsveroudering.

P : plattelandsomvang.

E : echtscheidingsindex.

1. Statistisch significant op .05 niveau.

2. Statistisch significant op .01 niveau.

3. Statistisch significant op .001 niveau.

van de regressie-analyse bleek dat deze de sterkste predictieve kracht hebben. Voor mannen zijn dat de variabelen bevolkingsveroudering, mediaan inkomen per fiscaal gezin en de echtscheidingsfrequentie, en voor vrouwen : bevolkingsveroudering, plattelandsomvang en echtscheidingsfrequentie. Dit wijst er niet alleen op dat er een sterke convergentie is tussen mannen en vrouwen, maar ook dat er een grote overeenkomst is met de analyse voor 1974-75 (Matthijs, 1981, p. 33).

In tabel 7 en 8 worden, aan de hand van multiple regressie-analyse, de variabelen geordend in functie van de grootte van de beta-coëfficiënten (gestandaardiseerde regressiecoëfficiënt). De absolute grootte van deze coëfficiënt geeft een indicatie van de relatieve sterkte van de onafhankelijke variabelen. Voor mannen wordt de hoogste beta-coëfficiënt (= - 0,54) opgeleverd door de variabele mediaan inkomen per aangifte ; voor de vrouwen is dit de variabele echtscheidingsfrequentie (beta = 0,37). Zowel voor mannen als voor vrouwen wordt de zwakste beta-coëfficiënt gerealiseerd door de

Tabel 7

Regressie-analyse van de effecten van bevolkingsveroudering, mediaan inkomen en echtscheidingsfrequentie op de zelfmoordratio (mannen)

Variabele	Regressie coëfficiënt	Standaardfout van de regressie coëfficiënt	t-waarde	Beta-coëfficiënt
Imed	- 2,8711	0,6738	4,2613 ³	- 0,5369
E	0,9803	0,2471	3,9669 ³	0,5149
Bv	6,8681	9,2710	0,7409	0,0991

Zie opmerkingen bij tabel 5.

N = 43.

R² = 0,52.

F = 14,1777, 3/39 df, p < .001.

Tabel 8

Regressie-analyse van de effecten van bevolkingsveroudering, plattelandsomvang en echtscheidingsfrequentie op de zelfmoordratio (vrouwen)

Variabele	Regressie coëfficiënt	Standaardfout van de regressie coëfficiënt	t-waarde	Beta-coëfficiënt
E	0,4250	0,2418	1,7576 ¹	0,3675
P	1,3776	0,8278	1,6640	0,2888
Bv	4,1939	5,6180	0,7463	0,1470

Zie opmerkingen bij tabel 6.

N = 43.

R² = 0,24.

F = 4,0468, 3/39 df, p < .05.

variabele bevolgingsveroudering (= proportie van de bevolking van + 65 jaar t.o.v. de totale bevolking).

Voor de mannen levert het gespecificeerde model een determinatie-coëfficiënt op van .52. De over-all F-toets voor het model bedraagt 14,18. Dit is statistisch significant op .001 niveau. Simplifiërend kan t.a.v. dit model nog opgemerkt worden dat de structuur van de residuen min of meer bevredigend is. Voor de vrouwen bedraagt de determinatie-coëfficiënt .24 ; de overeenkomstige F-toets voor het model is 4,05, wat nog statistisch significant is op .05 niveau. De residuenanalyse toont echter aan dat met dit model omzichtig moet worden omgesprongen (cfr. de ecologische fout).

Binnen het onderzoeksopzet is het belangrijk op te merken dat de variabelen betreffende werkloosheid niet in het model zijn opgenomen. Bovendien doet zich het merkwaardige gegeven voor dat, althans op zero-order niveau, de relatie tussen de zelfmoordratio en de werkloosheidsgraad voor 1977 negatief is (mannen : $r = -0,24$; vrouwen : $r = -0,10$). Voor het gemiddelde van 1973 en 1974 is deze correlatie-coëfficiënt nochtans in de richting van de verwachtingen : + 0,14 voor mannen en + 0,32 voor vrouwen.

Er zou kunnen opgemerkt worden dat een transversale of statische analyse tussen de arrondissementen niet kan aangewend worden om dynamische processen te detecteren. Het is immers mogelijk dat zich pertinente dynamische evoluties voordoen, maar dat de verschillen tussen welbepaalde regionale omschrijvingen aanwezig blijven. Toch was het op basis van een dynamische benadering niet mogelijk de relevantie van de werkloosheidsgraad als verklarende factor aan te tonen. Deze dynamische aanpak werd gerealiseerd door de wijziging (1977 t.o.v. 1970) van elk van hoger genoemde variabelen uit te drukken in groeiindices. Noch voor mannen, noch voor vrouwen was de werkloosheidsgraad één van de 3 belangrijkste predictoren. O.i. mag echter aan deze bevindingen geen groot gewicht worden toegekend omwille van methodologische problemen. Vandaar dat er niet verder wordt op ingegaan.

VOORNAAMSTE SOCIOLOGISCHE THEORIEËN m. b. t. DE RELATIE TUSSEN ECONOMISCHE CONJUNCTUUR EN ZELFMOORD

Alhoewel de relatie tussen economische conjunctuur en zelfmoordprobabiliteit reeds door de 19e eeuwse moraalstatistici was behandeld, is het vooral Durkheim (1897, ed. 1976, p. 264-288) geweest die deze relatie empirisch heeft ondersteund, en van een theoretisch gefundeerde kaart voorzien. Durkheim begint met de vaststelling dat het een gekend gegeven is dat in tijden van economische crisis het aantal zelfmoorden stijgt. Daarbij wordt vaak nogal voorbarig gedacht dat de toegenomen armoede en ellende waarmee een economische crisis gepaard gaat de oorzaak is van de zelfmoordtoename. Dat wordt nochtans tegengesproken door de bevinding dat ook tijdens economische hausses de zelfmoordfrequentie toeneemt. Een verklaring hiervoor is volgens Durkheim dat zowel een economische crisis als een economische hausse een plotse verstoring van de collectieve orde, d.w.z. een toestand van anomie, met zich

meebrengt. Onder normale omstandigheden is er immers een constructieve band tussen individu en samenleving. De vitale structuur en constitutie van het menselijk organisme, met zijn onbepaalde lusten en passies, maakt het noodzakelijk dat hier een rem wordt geplaatst die de impulsen dirigeert in vaste, aanvaardbare en gewaardeerde kanalen. Alleen de samenleving kan deze functie vervullen via de sociale normen. Wanneer nu echter, tengevolge van plotse economische veranderingen (crisis of hausse), de band tussen individu en samenleving verslapt, kan de samenleving haar regie-functie niet langer meer vervullen. Het individu verliest zich in de normatieve leegte, wat aanleiding geeft tot een verhoogde zelfmoordkans.

Alhoewel Halbwachs (1930, ed. 1978, p. 231-244) de theorie van Durkheim in ruime mate onderschrijft, maakt hij toch ernstig voorbehoud voor wat betreft de toename van de zelfmoordfrequentie tijdens economische hausses. Volgens hem is deze conclusie van Durkheim onjuist. Henry en Short (1954, p. 25) laveren tussen Durkheim en Halbwachs door te stellen dat met name tegen het einde van de economische hausse een toename waarneembaar is van de zelfmoordfrequentie. In Nederland kon dit anticipatieverschijnsel door Kruyt (1960, p. 81) nochtans niet empirisch geobjectiverd worden. Aangezien het al of niet optreden van dit verschijnsel volgens Kruyt afhankelijk is van de gehanteerde conjunctuurbarometer, is dit volgens hem eerder een statistisch, dan wel een reëel sociaal verschijnsel. Pierce (1967) daarentegen stelt, op grond van een analyse voor de periode 1919-40, dat de Durkheimiaanse anomie-theorie zeer wel houdbaar is. Hij wijst er met klem op dat bij Durkheim niet het economisch *niveau* van een samenleving centraal staat, maar integendeel (de snelheid van) de *verandering* die zich voordoet. De richting van de verandering doet daarbij niet terzake.

Henry en Short (1954) hebben geprobeerd de sociologische theorie van Durkheim nader uit te werken aan de hand van psychologische elementen. De verschillende elementen uit het Durkheimiaanse denkkader kunnen samengebracht worden onder de noemer "external restraint". Deze dwang kan zowel horizontaal (relationeel element) als verticaal (hiërarchische ordening van mensen onderling) zijn; in beide gevallen echter is de aanwezigheid van externe dwang zelfmoordinhiberend. Om te verklaren waarom dit zo is verwijzen Henry en Short naar de frustratie-agressie hypothese uit de psychologie. Agressie kan nl. hetzij tegenover zichzelf, hetzij tegenover anderen, worden gericht. De richting van de agressie is nochtans niet willekeurig. Een individu richt namelijk zijn agressie tegenover de bron van frustratie. De basisassumptie van Henry en Short is dat zelfmoord een daad van naar-binnen-gerichte agressie is. Moord daarentegen is uiting van naar-buiten-gerichte agressie. De "keuze" voor moord of zelfmoord is afhankelijk van de perceptie van het individu dat verantwoordelijk is voor zijn frustratie: hijzelf ofwel de anderen. Vandaar dat het begrijpelijk is dat moord vooral voorkomt onder de lagere status-groepen: zij richten immers hun agressie op degenen die geacht worden verantwoordelijk te zijn voor hun frustraties, namelijk de hogere status-groepen. Zelfmoord is daarentegen frequenter onder de hogere sociale rangen: zij richten hun agressie tegen zichzelf, omdat een eventuele mislukking niet op rekening van anderen kan geschreven worden.

Volgens deze theorie is zelfmoord een vorm van agressie, en agressie is functie van frustratie. Als frustratie toeneemt, zal ook zelfmoord toenemen. Stijgende frustratie

treedt in industriële samenlevingen op in tijden van economische crisis. Er kan dus verwacht worden dat bij economische teruggang het aantal zelfmoorden zal stijgen, m.a.w. er is een inverse relatie tussen de economische ontwikkeling en de zelfmoordfrequentie. Nochtans lijdt niet iedereen evenveel onder een laagconjuncturele periode. De differentiële gevoeligheid is er één ten nadele van de hogere groepen die relatief meer verliezen dan andere groepen. Vandaar een sterkere stijging van zelfmoord tijdens een periode van economische achteruitgang bij mannen, blanken, hogere sociale groepen, dan bij vrouwen, zwarten en lagere sociale groepen.

Voor Nederland was Kruyt (1960), naar eigen zeggen, niet in staat de statutheorie van Henry en Short te objectiveren. Kruyt stelt vast dat harde economische feiten als geringe inkomsten en werkloosheid tijdens de depressie van de jaren dertig een sterke invloed op het zelfmoordcijfer hebben gehad. Bovendien blijkt dat niet de hogere statusgroepen het meest te lijden hadden onder de gevolgen van de economische crisis, maar wel de oude middenstand. Volgens Lammers (1962, p. 296-298) is dit nochtans precies een bevestiging van de Durkheimiaanse visie dat de zelfmoordstijging het grootst zal zijn in deze sociale groeperingen waar de kloof tussen de ambities en facticiteit het grootst is. Volgens Lammers was dit in de door Kruyt onderzochte periode precies het geval voor de oude middenstand, die op dat ogenblik sterk conjunctureel gevoelig was.

BESLUITEN, EVALUATIE, SPECULATIE EN AANZETTEN TOT HERFORMULERING VAN DE PROBLEEMSTELLING

Op grond van het karige ter beschikking staande empirisch materiaal is het moeilijk de zopas besproken theorieën kritisch te evalueren. Overigens zou dit buiten de bedoeling van de tekst liggen aangezien deze theorieën zich toespitsen op de lange termijn relatie tussen conjunctuurbeweging en zelfmoordfrequentie. In de mate echter dat deze theorieën ook implicaties inhouden betreffende de differentiële evolutie van onderscheiden groepen kan wel aansluiting worden gevonden bij de gesignaleerde theorieën.

De belangrijkste conclusies van deze studie kunnen als volgt samengevat worden :

- gedurende de periode 1973-1980 is er een onmiskenbare toename van de zelfmoordfrequentie ; deze toename is groter voor vrouwen (ongeveer 60 %) dan voor mannen (ongeveer 30 %) ;
- een analyse van de evolutie naar leeftijd toont aan dat de middelbare leeftijdsgroepen de grootste toename te zien geven, en dit zowel voor mannen als voor vrouwen ;
- door de relatieve toename van de zelfmoordfrequentie van kinderen/jongeren en van de middelbare leeftijdsgroepen is dit gedrag meer sociaal zichtbaar geworden, wat een kwalitatieve verandering impliceert. Het terugkoppelingseffect van deze evolutie op de samenleving en haar omgaan met crisiselementen, hulpverlening, zelfmoord(poging) en “de dood” in het algemeen, zou wel eens diepgaander kunnen zijn dan de implicaties van zelfmoord bij een typische en kwantitatief omvangrijke

- groep zoals de oudere mannen bv. met betrekking tot het op gang brengen van de maatschappelijke discussie rond hulp bij zelfdoding) ;
- de evolutie naar regio laat een heteroog en geslachtsspecifiek beeld zien. Belangrijk om te vermelden is dat er een trend aanwezig is waarbij de arrondissementen met de laagste initiële zelfmoordratio (1973-74) de sterkste toename van de zelfmoordfrequentie laten zien. Bij vrouwen is deze tendens gemiddeld meer uitgesproken dan bij mannen.

Het geheel overziend wijzen deze resultaten o.i. in de richting van Durkheim's (acute) anomie-notie. Er is echter wel een differentiële gevoeligheid voor de gevolgen van deze anomische situatie. Blijkbaar zijn de jongeren en de vrouwen vandaag de dag erg kwetsbare groepen. Bovendien was voor deze groepen in de jaren 60-70 een aantal emancipatieprocessen op gang gekomen, processen die t.g.v. de beperkingen voortvloeiend uit de crisis, steeds moeilijker structureel en beleidsmatig te onderbouwen zijn. Of nog : de acute anomische situatie voortvloeiend uit de economische depressie lijkt zich voor deze groepen te enten op een toestand van chronische anomie. De kloof tussen ambities en satisfacties wordt daardoor nog verder aangescherpt. Ook de gesignaleerde regionale verschillen en de forse toename bij de middelbare leeftijdsgroepen kan vanuit dit kader geïnterpreteerd worden. Er kan immers aangenomen worden dat de subjectief ontwrichtende implicaties voortkomend uit de plotse genese van een wanverhouding tussen individu en samenleving, des te ingrijpender zal zijn wanneer deze toestand zich installeert in traditioneel geïntegreerde milieus (wat zich o.m. concreetiseert in een lage zelfmoordscore vóór de crisis) of bij groepen die deze crisis kwalitatief dragen en als zodanig conjunctuurgevoelig zijn.

Alhoewel bovenstaande interpretatie een aardige bevestiging is van de actualiteit van het Durkheimiaans denkkader, moet toch gewaarschuwd worden voor overdreven optimisme. De gedachtengang wordt immers gekenmerkt door essentiële circulariteit aangezien gesteund wordt op post hoc vaststellingen. Het model van Durkheim steunt inderdaad op parabolische verbanden (teveel versus te weinig integratie resp. reglementering), stelt daardoor problemen van falsificatie en geeft weinig aanduidingen voor concrete predicties. Een goed model dient dynamische processen aan te geven. Gewaand met "Le Suicide" zit men echter vlug strop omdat alle wegen tot interpretatie open liggen en er geen indicaties gegeven worden van de relatieve krachtsverhouding van "suicidogene" factoren.

Een en ander zou inzichtelijker kunnen worden gemaakt aan de hand van gegevens met het individu als meeteenheid. Ecologische analyse geeft immers wel aan wat meer of minder realistisch is, maar voor nauwkeuriger analyses zijn nominale gegevens of individueel niveau noodzakelijk. Inderdaad blijven er na voorliggende analyse nog heel wat fundamentele vragen over. Een paar voorbeelden kunnen dit verduidelijken :

- moet de aandacht van de onderzoeker vooral gaan naar de "objectieve" componenten van de crisis, of moet integendeel meer aandacht geschonken worden aan de subjectief-evaluatief-cognitieve componenten ("Economie ist was die Leute glauben") ? In dit kader passen ook vragen rond de functie van de pers m.b.t. de communicatie van aspecten van de crisis ;

- wordt de toename van de zelfmoordfrequentie vooral gerealiseerd door de feitelijke werklozen (en, indien dit het geval is, hoe kan dat sociologisch inzichtelijk worden gemaakt) of moet integendeel gezocht worden in de richting van psychologisch stress en onzekerheid van de (voorlopig) nog werkenden? Wat is in deze de functie van pragmatische tijdsomstandigheden?
- moet de toename van de zelfmoordratio vooral gezocht worden bij degenen die *direct* economisch worden getroffen? Hoe functioneert de pendelbeweging tussen initieel feitelijke situatie, duur en verandering? Wat dit laatste punt betreft is het vermeldenswaardig dat Nuyens (1978) voor de periode 1960-70 als 3 belangrijkste risicogroepen voor de zelfmoordtoename detecteerde: jongeren, vrouwen en bejaarden. Er is m.a.w. een zekere overeenstemming met de actuele periode, maar anderzijds ook een verschuiving naar een grotere dominantie van de zelfmoordtoename bij de middelbare leeftijdsgroepen. Het is interessant dit te vermelden omdat dit erop wijst dat bij pogingen om tendensen in de zelfmoordevolutie te begrijpen, zowel aspecten van de totale situatie en maatschappelijke context, als aspecten van sociale verandering, moeten in rekening worden gebracht.

In het licht van deze problemen blijft het postuleren van een directe functionele relatie tussen de economische aspecten van de crisis en de zelfmoordratio een problematische aangelegenheid. Het is immers onduidelijk welke variabelen een controlerende invloed uitoefenen. Bovendien moet in rekening worden gebracht dat de recente toename mede het resultaat is van een reeds vroeger aanwezige opwaartse trend, een trend die zichtbaar is vanaf 1950. Kruyt (1975) formuleert hierrond een plausibele, zij het vage, verklaringshypothese waarbij zowel de positieve als de negatieve aspecten van de moderne welvaartstaat een rol spelen: "De recente ontwikkelingen (bedoeld wordt de periode 1961-69, K.M.) in het verloop van de specifieke zelfmoordcijfers van de mannen in de rijke westerse landen worden veroorzaakt door een complex van factoren samenhangend met een snel groeiende (sedert 1960 à 1965) onvrede met (of om een modewoord te gebruiken: vervreemding van) het sociaal-economische systeem in verstedelijkte industrielanden met een hoog welvaartspeil en een sterke consumptiegerichtheid" (p. 4).

Zoals in de inleiding reeds gesteld zoekt Diekstra (1981) deze toename eerder in het effect van de toename van het aantal zelfmoordpogingen. Voor Diekstra heeft deze epidemiologische variabele vooral een dynamisch en intermediair karakter. In die zin hoeven beide verklaringshypothesen niet incompatibel te zijn. Niettegenstaande het dynamisch karakter levert het model van Diekstra toch een aantal problematische implicaties op. Het is immers een gekend gegeven dat niet alleen antecedent suïcidaal gedrag functionele controle uitoefent op later suïcidaal gedrag, maar ook het suïcidaal gedrag van anderen (o.m. fenomeen van imitatie, suggestie, mondeling) evenals gedrag dat volgens een bepaalde dimensie functioneel equivalent is aan suïcidaal gedrag (bv. medicatie). Gecombineerd geven deze elementen vorm aan een exponentieel diffusie-model zodanig dat de vraag ontstaat naar de plafondgrenswaarde van dit model. In het licht van de nog sterkere toename van de zelfmoordpogingsfrequentie dan van het aantal zelfmoordpogingen dat succesief eindigt in een zelfmoord vermindert. Belangrijker o.i. is nochtans dat de forse toename van het aantal zelfmoordpogingen wellicht zal resulteren in een kwalitatieve verandering van de maatschappelijke betekenis van

dit gedrag. Met name kan verwacht worden dat de pressie-waarde ervan zal verminderen waardoor parasuicidaal gedrag meer equivalent wordt aan ander "deviant gedrag" waarvan de direct levensbedreigende component minimaal is. Het is duidelijk dat dit mede vorm krijgt in interactie met de maatschappelijke structurering van de hulpverlening (interventie via medicatie ; differentiële aandacht naargelang de aard van de levensbedreiging ; aanleren van de "ideale zelfmoordpoging").

Het geheel overzien en samenvattend kan gesteld worden dat de forse toename van de zelfmoordfrequentie sinds 1977 de resultante is van een specifiek samenspel van korte- en langetermijn bewegingen. Convergerend binnen een bepaalde periode leiden deze ontwikkelingen tot een veel grotere toename dan op grond van de werking van de individuele factoren afzonderlijk zou kunnen verwacht worden. Het ziet er dan ook naar uit dat enige kentering alleen kan verwacht worden vanuit primaire preventie, wat niet belet dat dweilen zonder de kraan dicht te draaien soms hard nodig is.

SAMENVATTING

Gedurende de periode 1973-80 is het aantal officieel geregistreerde zelfmoorden in België met ongeveer 40 % gestegen. De toename is groter voor vrouwen (60 %), dan voor mannen (30 %), en groter voor de middelbare leeftijdsgroepen dan voor de andere groepen. Regionaal gezien is er een heterogeen beeld merkbaar met nochtans een trend dat de arrondissementen met de laagste initiële zelfmoordcores (1973-74) de sterkste toename te zien geven. Op het niveau van de sociologische duiding kan moeilijk worden voorbijgegaan aan de relevantie van de actuele economische crisis als verklaringsgrond. De negatieve relatie tussen economische conjunctuur en zelfmoordfrequentie is immers herhaaldelijk empirisch gedocumenteerd. Meestal wordt daar aan toegevoegd dat de meest conjunctuurgevoelige groepen de sterkste toename te zien geven. Nochtans zou het van kortzichtigheid getuigen om de volledige toename op rekening van de conjunctuurbeweging te schrijven. De hedendaagse zelfmoordevolutie is immers ook de gedeeltelijke voortzetting van een algemeen waarneembare opwaartse trend sinds de jaren 50. Blijkbaar heeft de economische depressie zich geënt op deze reeds vroeger bestaande suicidogene krachten en fungeert als versterker ervan. Globaliserend kunnen voor deze "suicidogene krachten" 2 alternatieve modellen onderkend worden, één van sociologische signatuur en één van epidemiologische aard. Beide modellen zetten vruchtbare lichtbakken uit, maar roepen anderzijds ook fundamentele problemen op.

ABSTRACT

During the period 1973-80, the suicide rate rose about 40 % in Belgium. The increase is greater for women (60 %) than for men (30 %) and greater for the medium age groups than for the other age groups. There is also a tendency that those regions show the greatest increase that had the lower suicide rate before. As to the sociological interpretation of these phenomena, one can refer to the consequences of the economic crisis. The negative relation between the economic cycle and the suicide rate has been documented well. However, one has also to take into account the consequences of the rising suicide rate since 1950. Apparently, the economic crisis is a supplementary acute anomic condition that functions as a reinforcer for the already existing chronically suicidogenic factors.

NOTEN

1. Het betreft hier een voorlopig cijfer waar de zelfmoorden van personen met ongekende leeftijd niet in zijn opgenomen.
2. Om misverstanden te voorkomen kan anticipatief opgemerkt worden dat het hier waarschijnlijk "echte zelfmoorden" betreft, en niet "mislukte zelfmoordpogingen" (d.i. een als poging bedoelde act die nochtans eindigt met de dood). Het laatste jaar waarvoor dit kan geëvalueerd worden

(aan de hand van het gebruikte zelfmoordmiddel) is 1977. Hieruit blijkt dat van de toen geregistreerde zelfmoorden bij - 15 jarigen (N = 7) er 6 gestorven zijn door letsel toegebracht door ophanging, worging of verstikking (E 953 van de 8e herziening van de Internationale W.G.O.-classificatie) en 1 door letsel toegebracht door vuurwapens en springstoffen (E 955). Dezelfde tendens tot het gebruik van letale middelen blijkt ook voor 1976.

3. Alle gegevens worden gemeten op arrondissementeel niveau (1977). De operationalisering is als volgt verlopen :

1. zelfmoordratio : aantal zelfmoorden per 1.000.000 inwoners van + 15 jaar
2. werkloosheidsgraad = uitkeringsgerechtigde volledig werklozen/tegen werkloosheid verzekerde personen
3. jeugdwerkloosheid : proportie werklozen van - 25 jaar t.o.v. het totaal aantal werklozen
4. bevolkingsveroudering : proportie van de bevolking van + 65 jaar
5. echtscheidingsindex : aantal echtscheidingen per 1.000 huwelijken
6. echtgescheidenenindex : proportie gescheiden t.o.v. de bevolking van + 15 jaar
7. gemiddeld inkomen : netto belastbaar inkomen per inwoners
8. mediaan inkomen : mediaan inkomen per fiscaal gezin
9. plattelandsomvang : proportie van de bevolking woonachtig in plattelandsgemeenten
10. huishoudingsomvang : aantal inwoners per 100 huishoudens
11. alleenwonenden : proportie alleenwonenden t.o.v. de bevolking van + 15 jaar
12. bevolkingsdichtheid : aantal inwoners per km².

Ten aanzien van deze indicering weze opgemerkt dat, waar dit mogelijk was, geslachtsspecifieke indexen werden gebruikt. Dit is met name het geval voor de variabelen 1, 2, 3, 4, 6, 11. Verder dient vermeld dat sommige van deze indexen niet erg accuraat zijn om bepaalde fenomenen te meten (bv. de jeugdwerkloosheid en het inkomen) maar er werd afgezien van meer accurate metingen wegens de technische en methodologische problemen waarmee dit gepaard gaat.

REFERENTIES

- DIEKSTRA, R.F.W., *Over Suicide. Zelfdestructie, zelfbehoud en hulpverlening*. Alphen a/d Rijn - Brussel, Samson, 1981.
- DUBLIN, L.I., *Suicide : A Sociological and Statistical Study*. New York, Ronald Press, 1963.
- DUBLIN, L.I., B. BUNZEL, *To Be or Not To Be : A Study of Suicide*. New York, Smith and Haas, 1933.
- DURKHEIM, E., *Le Suicide*. Paris, P.U.F., 1976 (eerste editie : 1897).
- HALBWACHS, M., *The Causes of Suicide*. London, Routledge and Kegan Paul, 1978 (eerste editie : 1930).
- HENRY, A.F., J.F. SHORT (Jr.), *Suicide and Homicide : Some Economic, Sociological and Psychological Aspects of Aggression*. New York, Free Press of Glencoe, 1964 (eerste editie : 1951).
- KRUYT, C.S., *Zelfmoord : Statistisch Sociologische Verkenningen*. Assen, Van Gorcum en Comp., 1960.
- KRUYT, C.S., Het verloop van de zelfmoordcijfers in de Westerse wereld sedert de tweede wereldoorlog. *Bulletin van het Nederlands Interuniversitair Demografisch Instituut*, November 1975, nr. 15.
- LAMMERS, C.J., Een bijdrage tot de sociologie van de geestelijke gezondheid. *Sociologische Gids*, 9 (1962), 282-298.
- MARIS, R.W., *Pathways to Suicide. A survey of self-destructive behaviors*. Baltimore, John Hopkins Univ. Press, 1981.
- MATTHIJS, K., Echtscheiding en Zelfmoord. *Bevolking en Gezin*, 1 (1981), 21-40.
- NUYENS, Y., Socio-Kulturele aspecten van het suïcidaal gedrag. *Verpleegkundigen en Gemeenschapzorg*, 3 (1978), 188-201.

PIERCE, A., The Economic Cycle and the Social Suicide Rate. *American Sociological Review*, 32 (1967), 457-462.

STATISTIEKEN

Ministerie van Volksgezondheid en van het Gezin. Statistisch Jaarboek van Volksgezondheid. Verscheidene jaargangen.

Nationaal Instituut voor de Statistiek. Bevolkingsstatistieken en Statistiek van de Doodsoorzaken. Verscheidene jaargangen.

Wereldgezondheidsorganisatie :

- *Epidemiological and Vital Statistics Report*, 1956, 9, 243-287
- *World Health Statistics Report*, Vol. 23, 1 en 2, 1970 ; Vol. 26, 3, 1973.
- *World Health Statistics Annual (Causes of death)*. Verscheidene jaargangen.